

BOSHLANG‘ICH SINIF ONA TILI VA O‘QISH DARSLARIDA O‘QUVCHILARNING NUTQIY KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI

Muminova Dilafro‘z Akbaraliyevna

Namangan davlat universiteti

Maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim

kafedrasi mudiri,

pedagogika fanlari doktori (DSc), professor v.b

[*dilbarxon2008@mail.ru*](mailto:dilbarxon2008@mail.ru)

Namangan davlat universiteti

Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 4-kurs talabasi

Mirsodiqova Gulhayo Shokirjon qizi

Annotation Mazkur maqolada, boshlang‘ich sinf ona tili va o‘qish darslarida o‘quvchilarning nutqiy ko‘nikmalarini rivojlantirishga oid turli xil texnologiyalardan foydalangan holda dars jarayonini tashkil qilish, texnologiyalarni dars jarayonida qo‘llashga doir manbalar taqdim etilgan.

Keywords. *nutq, faoliyat, til, metod, lug‘at, interfaol, ona tili, o‘qish, so‘z birikmasi, gap, matn, boshlang‘ich, o‘quvchilar, maktab, bog‘lanishli nutq.*

Insoniyat tarixida tilga doimo katta e‘tibor berib kelingan. Ma‘rifatparvar Abdulla Avloniy “Har bir millatning dunyoda borligini ko‘rsatadurgan oynai hayoti til va adabiyotidir. Milliy tilni yo‘qotmak millatning ruhini yo‘qotmakdur” degan aniq va teran fikrlarni bayon etganda naqadar haq edi.

Ta‘lim-tarbiya sohasida zamonaviy o‘qitish metodlari, ta‘lim standartlari, yangi darslik va o‘quv qo‘llanmalarni yaratish zarurligi, bilim berishda chet eldagi ilg‘or tajribalardan hamunumli foydalanish, yosh avlod tarbiyasida esa milliy an‘analarga suyanish kerakligi Prezidentimiz tomonidan ham ta‘kidlandi. "Ulug‘ allomalarimiz – Mirzo Ulug‘bek va Muhammad Xorazmiy nomidagi iqtidorli bolalar maktablari, Hamid Olimjon va Zulfiya, Erkin Vohidov, Abdulla Oripov, Ibrohimjon Yusupov, Ishoqxon Ibrat, Muhammad Yusuf, Halima Xudoyberdiyeva nomlari bilan atalgan ijod maktablari, "Temurbeklar maktabi", "Prezident maktablari", xususiy maktablar singari yangi zamonaviy namunadagi ta‘lim dargohlari tashkil etilgani yurtimiz farzandlari uchun ta‘lim-tarbiya olish borasidagi yangi imkoniyatlarni ochib bermoqda.

Hozirgi davrda ta‘limning asosiy roli o‘sib kelayotgan boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining davlat va jamiyatda muvoffaqiyat qozonish uchun, kelajakda zarur kasb-hunarni egallashi uchun, zarur bilim va ko‘nikmalarni tushunarli tarzda o‘quvchi qalbiga singdirishdan iborat. Bu esa o‘z navbatida hozirgi zamon pedagogidan juda katta e‘tibor, mas‘uliyat, kuch va g‘ayrat talab qiladi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari nutqiy ko‘nikmalarining rivojlanishida darslikda berilgan topshiriqlar tarbiyaviyligi bilan alohida ahamiyat kasb etadi. O‘quvchi nutqiy ko‘nikmalarini rivojlantirishda turli xil interfaol metodlardan foydalanish ham yaxshi samara beradi. Metodlarning bosh maqsadi o‘quvchining erkin,

mustaqil fikr yuritishga, raqobatga chidamli bo'lishga, bolalarning darsga va mavzuga qiziqishini ortishida muhim ahamiyatga egadir.

Nutq – kishi faoliyatining turi, til vositalari(soʻz, soʻz birikmasi, gap) asosida tafakkurni ishga solishdir. Nutq oʻzaro aloqa va xabar, oʻz fikrini his-hayajon bilan ifodalash va boshqalarga taʼsir etish vazifasini bajaradi. Yaxshi rivojlangan nutq jamiyatda kishi faoliyatining muhim vosialaridan biri sifatida xizmat qiladi. Oʻquvchi uchun esa nutq maktabda muvoffaqiyatli taʼlim olish qurolidir.

Nutq faoliyati uchun, shuningdek oʻquvchilar nutqini oʻstirish uchun bir necha shartga rioya qilish zarur.

1. Kishi nutqini yuzaga chiqishi uchun talab boʻlishi kerak. Oʻquvchilar nutqini oʻstirishning metodik talabi oʻquvchi oʻz fikrini, nimanidir ogʻzaki va yozma bayon qilish xohishini va zaruriyatini yuzagi keltiradigan vaziyat yaratish hisobladi.
2. Har qanday nutqning mazmuni, materiali boʻlishi lozim. Bu material qanchalik toʻliq, boy, qimmatli boʻlsa, uning bayoni shunchalik mazmunli boʻladi. Shunday ekan, oʻquvchilar nutqini oʻstirishning ikkinchi sharti nutqqa oid mashqlarning materiali haqida boʻlib, oʻquvchi nutqi mazmunli boʻlishi uchun gʻamxoʻrlik qilish hisoblanadi.
3. Fikr tinglovchi tushunadigan soʻz, soʻz birikmalari, gap, nutq birliklari yordamida ifodalansagina tushunarli boʻladi. Shuning uchun nutqni muvoffaqiyatli oʻstirishning uchinchi sharti – nutqni til vositalari bilan qurollantirish hisoblanadi. Oʻquvchilarga til naʼmunlarini berish, ular uchun yaxshi nutqiy sharoit yaratish zarur. Nutqni eshitish va undan oʻz tajribasida foydalanish natijasida bolalarda taʼlim metodikasi asoslanadigan ongli ravishda “tilni sezish” shakllanadi.

Nutqni oʻstirishda uch yoʻnalish aniq ajratiladi: 1) soʻz ustida ishlash; 2) soʻz birikmasi va gap ustida ishlash; 3) bogʻlanishli nutq ustida ishlash.

Ona tili darslarida oʻquvchilar til yordamida tabiat va kishilar hayoti haqida bilim oladilar; ular kuzatishni, oʻylashni va koʻrganlari, eshitganlari, oʻqiganlari haqida toʻgʻri bayon qilishni oʻrganadilar. Ona tili darslari bolalar lugʻatini boyitishga samarali yordam beradi, nutqni toʻgʻri tuzishni oʻrgatadi.

Ona tili oʻqitishdan maqsad tilning jamiyat aʼzolari oʻrtasida bajaradigan ana shu vazifasi - oʻquvchilarni fikr bayon qilish faoliyatiga tayyorlash vazifasidan kelib chiqadi. Chunki kishilar oʻz faoliyatlarining barcha sohalarida bir-birlari bilan faol munosabatda boʻladilar. Ular doimo oʻzlari oʻrab olgan moddiy borliqdagi narsa-buyumlar, voqea-hodisalar toʻgʻrisida fikr yuritadilar va oʻz fikrlarini bir-birlariga maʼlim qiladilar. Ona tili darslarida bunday matnlardan juda koʻp foydalanishga toʻgʻri keladi.

Oʻqish darsi va u bilan bogʻliq holda olib boriladigan kuzatish, ekskursiya oʻquvchilarga tabiat hodisalari, kishilar hayoti va mehnati haqida, axloq qoidalari, boshqa kishilar bilan muomala qilish haqida bilim beradi. Bu darslarda bolalar nutqiga, uni shakllantirish va oʻstirishga keng imkoniyat mavjud. Badiiy asarlarni oʻqish, oʻqilganlarni qayta hikoyalash, ekskursiyada, predmet va tabiat hodisalarini kuzatish vaqtida koʻrganlarini hikoya qilish oʻquvchilar ogʻzaki nutqini oʻstirish vositasidir. Ona tili darslarida esa yozma nutqni oʻstirish uchun keng imkoniyatlar mavjud. Grammatikani oʻrganish va oʻqish darslarida oʻquvchilar bajaradigan soʻz birikmasi, gap tuzish, bayon, inshoga doir turli xil mashqlar nutqiy malakalarni egallashda yordam beradi.

Oʻqish darslarida oʻquvchilar tabiat, jamiyat, unda yashovchi, kishilar hayoti, ularning oʻtmishi, hozirgi yashash tarzi, mashhur kishilar haqida, vatanning tabiati: ob-havosi, boyliklari, hayvonot dunyosi va boshqalar haqidagi bilimlarni egallaydilar.

Oʻquvchilar nutqini oʻstirish oʻz metodik vositalariga ega, oʻzining mashq turlari bor. Bularda eng muhimlari bogʻlanishli nutq mashqlari hisobladi.

Nutq oʻstirishda izchillik toʻrt shartni, yaʼni mashqlarning izchilligi, istiqboli, xilma-xilligi, xilma xil mashq turlarini umumiy maqsadga boʻysundirish koʻnikmasini amalga oshirish bilan taʼminlanadi. Har bir yangi mashq oldingisi bilan bogʻlanadi va keyingisiga oʻquvchilarni tayyorlaydi, umumiy maqsadga boʻysunga holda yana qandaydir yangilik qoʻshadi.

Maktabda o‘quvchilar nutqini o‘stirishga ona tili o‘qitishning asosiy vazifasi deb qaraladi. Nutq o‘stirish faqat ona tili va o‘qish darslaridagina emas, balki o‘quv rejasidagi barcha fanlar (tabiatshunoslik, matematika, texnologiya, tasviriy san’at, musiqa darslari)ning, shuningdek, sinfdan tashqari o‘tkaziladigan tadbirlarning ham vazifasidir.

Xulosa o‘rnida shuni aytish joizki, ushbu maqola boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarning kasbiy faoliyatida juda kerakli hisoblanadi, chunki maqolada eng dolzarb masalalardan biri bo‘lgan boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqiy ko‘nikmalarini rivojlantiruvchi bir necha texnologiyalarni amaliy, ya’ni dars jarayonida qo‘llash haqida fikr va mulohazalar o‘rin olgan. Shu bilan birga ushbu mulohazalar yanada tushunarliroq bo‘lishi uchun boshlang‘ich sinf ona tili va o‘qish darslarining ijobiy tomonlari ham ko‘rib chiqildi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqiy ko‘nikmalarini rivojlantirish hamda shakllantirish hozirgi pedagoglarning asosiy vazifasidir.

References:

1. Mirziyoyev Sh.M. Har qaysi davlat, har qaysi xalq intellektual salohiyati, yuksak ma’naviyati bilan qudratlidir. <https://uza.uz/> 20-02-2020.
2. Berdiyeva Z. Alisher Navoiy asarlarida mutolaa va kitobxonlik masalalari. // Fan, ta’lim, madaniyat va biznesda internet va axborot-kutubxona resurslari. Xalqaro konferensiya materiallari «Central Asia – 2022». – Andijon. 25–27-may, 2022. 156-160 b.
3. Murzayeva M. O‘qishning jamiyat taraqqiyotidagi o‘rni // Fan, ta’lim, madaniyat va biznesda internet va axborot-kutubxona resurslari. Xalqaro konferensiya materiallari. – Andijon. 25–27-may, 2022. 285-287 b.
4. Qosimova K, Matchonov S, G‘ulomova X, Yo‘ldosheva Sh, Sariyev Sh Boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qitish metodikasi Toshkent “NOSIR” nashriyoti 2009
5. Erkaboyeva N. O‘zbek tilidan ma’ruzalar to‘plami “YOSH KUCH” Toshkent-2019.
6. O‘zbek milliy ensiklopediyasi. 2000-2009 .
7. МУМИНОВА Д. THE BOOK IS THE CULTURAL AND SPIRITUAL HERITAGE OF THE NATION //O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI XABARLARI, 2022,[1/10] ISSN 2181-7324.
8. Akbaraliyeva M. D. TALABALARNI IJTIMOY FAOLLIGINI RIVOJLANTIRISHDA OILAVIY MUTOLAA MADANIYATIGA ERISHISHNING MA’NAVIY IMKONIYATLARI //E Conference Zone. – 2023. – C. 13-19.
9. Akbaraliyeva M. D. CONTENT AND ESSENCE OF INTEREST IN LIBRARIES IN FAMILIES //Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities. – 2022. – T. 2. – №. 1.5 Pedagogical sciences

